

JAARBOEK

VAN HET

NEDERLANDSCH GENOOTSCHAP

VOOR

MUNT- EN PENNINGKUNDE

ONDER DE ZINSPREUK

„Concordia res parvae crescunt”

TE

AMSTERDAM

XXVIII. 1941.

AMSTERDAM

UITGAVE VAN HET GENOOTSCHAP

1941.

De oudste Nederlandsche Ridderorden.

Lodewijk Napoleon was in 1806 koning van Holland geworden; naar het hooge voorbeeld van zijn broeder, den keizer, kwam hij reeds spoedig met het voorstel tot het instellen van Ridderorden, een handeling wel ongewoon voor ons land, want sinds menschenheugenis hadden die hier niet bestaan. Trouwens onze republikeinsche voorvaderen hadden er ook totaal geen behoefte aan gehad.

Het was W. H. J. VAN WESTREENEN, die ter introductie van de nieuwe Orden, in 1807 bij P. van Daalen Wetters te 's-Gravenhage een brochure deed verschijnen: *Essai historique sur les anciens ordres de chevalerie, institués dans les Pays-Bas*, waarin betoogd werd, dat in de Nederlanden wel degelijk Ridderorden hadden bestaan, te weten die van Sint Jacob, die van Sint Antonie, die van den Tuin en die van het Gulden Vlies. De gegevens waren ontleend aan de werken der oude bekende geschiedschrijvers: BOXHOORN, MIRAEUS, BEKA, DE ROUCK, VAN LEEUWEN, WAGENAAR, VAN WIJN, enz.

Vermoedelijk heeft dit werkje weinig de aandacht getrokken, want pas in 1826 vindt men het aangehaald, toen naar aanleiding van de publicatie van „*Twee brieven over de Ridderorde van Sint Jacob's Broederschap*” door Q.N. (quem nosti) in den „Algemeene Kunst- en Letterbode” van 1826, n°s 25 en 38, een twistgeschrijf ontstond tusschen dezen anonymus (MAX. L. BARON D'YVOY VAN

MYDRECHT) en F. G. BARON VAN LYNDEN VAN HEMMEN. Deze strijd heeft vele pennen in beweging gebracht en de geschiedenis dezer oude Ridderorden weer opgerakeld.

Het doel van dit opstel is uit de literatuur na 1807 verschenen na te gaan, welke Ridderorden werkelijk tot de oudste in de Nederlanden gerekend kunnen worden en hun geschiedenis te behandelen voor zoover deze tot ons land in betrekking staat. Het is dus te beschouwen als een aanvulling op het werk van BARON VAN WESTREENEN VAN TIELLANDT.

Helaas is de tijd, waarin wij leven, niet geschikt tot het doen van nasporingen in archieven enz., zoodat verschillende vragen, die zich bij de bewerking voordeden, niet volledig opgelost konden worden.

ORDE VAN SINT JACOB'S BROEDERSCHAP.

Als eenige bron, waaruit de stichting van de Broederorde van Sint Jacob is af te leiden, wordt door allen, die over de Orde geschreven hebben, genoemd een Extract, voorkomende in de „*Preuves, Chartes et Titres*” achter de „*Annales généalogiques de la Maison de Lynden*”. Antvers 1626. fol. van C. BUTKENS.

Christophorus Butkens was monnik in het Klooster van Sint Salvator te Antwerpen en moet voor de familie van Lynden uit haar familiepapieren bovengenoemde Annalen geschreven hebben.

Het extract luidt aldus:

Extract uyt seecker boeck, ghebonden in quarto, gheintituleert register der Ridderschap, gheteekent Nombre vier, Fol. 105:

In den jaer ons Heeren als men schreef duysent ende twee hondert ende 't negentich, soo heeft myne hoeghe

Heer Floris ¹⁾ Greve van Hollant, Zielant, ende Vrislant, open hoff ghehouden in den Haghe, ende in volle salle ghegeven zyne Ordre ende Ridderschap van St. Jacopsbroederschap, aen twelf der vormarste Heeren ende Ridderen van de Hofgenoten, die hiernaer beschreven staen,

Heer Dideric, Greve van Cleve, Lancelot, Heer van Hameltong, Ambassadeur van Coninck Henderick van Schotlant, Godevart Heer van Boicholt, Ambassadeur van Westvalen, Heer Henderick Grave van Hennebergh, Ambassadeur van Ceullen, Diric Heer van Brederode, Jan Heer van Heusden, Jan Heer van Arckel, Dirck Heer van Lynden, Otto Heer van Asperen, Jackes Heer van Wassenaer, Ghisbrecht Heer van Amstel, Huyge Heer van Vianen Ridderen, die welcke hebben den vollen eet ghedaan bij het heylich Euangelie, in handen van den Heer Johan Bisschop tot Utrecht ²⁾, ende daervoer t' onderpant ghelaten henne ghemeyne schilt ende wapenen, ende hebben ontfanghen elck eenen vergulden halsbant met vijf schelpen, ende het belt van S. Jacops daer aan, wegende anderhalf marck silver, ende henne wapen zijn ontfangen doer Jan Paypaert, Cnape ende Heraut van Hollant, ende ghehangen in de groote plech salle in des Graven Haghe, tot ghetuyghenisse des voorschreven is.

Dan vermeldt BUTKENS in zijn Annalen een Extract uyt een seecker boeck, ghebonden in een aude royden leren overslach, gheintituleert het Tournoyboek des Graven van Hollant gheschreven in een aut carracter gheteckent n° 13, ende begint aldus op fol. 220:

In 't jaer voerseyt van 1290 soe heeft myn hoeghe Heer die Greve de Ridderen van syn broederschap een Tournoy

¹⁾ Floris V (1256—1296), geboren 1254.

²⁾ Johan II van Nassau.

aanghericht, waer beroepen waren de vermarste Ridderen van dien tijdt, en de Campioenen waren wel toegerust ende gebardeert, elck met hunne wapenen, als hier naer beschreven staet.

De Campejoenen waren: Heer Dierick Heer van Brederode, ende droegh een gulden schilt met een bloed-roodigen Leeu, met een blau tonge en crytsen, met een blau barenstel, en riep Hollant. De tweede Campejoen was: Heer Johan Heer tot Heusden, ende droegh een gulden schilt met een root raderken van een spinnewiel, ende riep Cleve. De derde Campejoen was: Heer Dierick Heer van Lynden en ter Lee, ende droegh eenen rooden schilt met een vergult Cruys, ende riep Aspremont. De vierde Campejoen was: Heer Arent Heer tot Isselstein, ende droegh eenen gouden schilt met een swerte plank daar in waer op een cruys van St. Andries gheschaekt van wit en root, en riep Amstel.

Algemeen is men het er over eens, dat BUTKENS gedwaald moet hebben met het noemen van 1290 als jaar van instelling der Orde. Volgens alle geschiedvorschers moet dit 1279 zijn.

Het is toch niet denkbaar, dat Floris V b.v. Gijsbrecht van Amstel onder de ridders opgenomen zou hebben in 1290, toen hij met dezen hevige geschillen gehad had en zelfs met hem in openlijken oorlog geweest was. Omstreeks 1279 genoot laatste nog het volle vertrouwen van Floris. Verder was de Graaf in 1277 zelf tot ridder geslagen, daarna gehuwd met Beatrix, oudste dochter van Guy Graaf van Vlaanderen, die haar intocht in 1279 deed te 's-Gravenhage en ontvangen werd in het door hem pas voltooide hofgebouw aldaar.

Bij de vestiging van zijn bewind wilde hij waarschijnlijk

de voornaamste edelen om zich vereenigen en stichtte daartoe de Broederschap.

De verwisseling van 1279 in 1290 zou dan ontstaan zijn door het foutief overschrijven van het op Latijnsche wijze gestelde MCCLXXIX in MCCLXXXX.

Zooals reeds kort is aangegeven, zijn tegen de Orde vele bedenkingen gerezen. Zelfs oudere schrijvers hebben haar niet willen erkennen, omdat nooit iets gevonden is van de Extracten door Butkens genoemd. Een ware strijd is ontstaan, toen BARON D'YVOY VAN MYDRECHT in 1826 in den „*Algemeene Kunst- en Letterbode*” en in „*de Weegschaal*” zijn bezwaren gepubliceerd heeft. Ook een ANONYMUS (A—Z) heeft zich geroepen gevoeld over dit onderwerp in deze tijdschriften te schrijven.

Als verdediger van Butkens tegen Baron d'Yvoy is opgetreden F. G. BARON VAN LYNDEN VAN HEMMEN, die in een geschrift van XVI + 259 pagina's gevolgd door een „*Noodwendig berigt*” zeer wijdloopig de genealogie van het geslacht van Lynden behandelde en de goede trouw van Butkens trachtte aan te toonen.

Veel wijzer wordt men niet bij het doorwerken van deze zware stof. De strijd, die van 1826 tot 1828 duurde, heeft geen oplossing gebracht.

Ook A. BEELOO, die in 1845 een verhandeling over de Orde in het licht gaf, is niet positief in zijn bewijzen.

Tenslotte verschenen naar aanleiding van de Maskerade van het Leidsche Studentencorps, gehouden op 8 Februari 1845, welke voorstelde den optocht van Floris V met de pas geslagen St. Jacobsridders naar het door hem, bij de instelling dier Orde, gegeven tournooi te 's-Hage in het jaar 1279, twee werkjes bij P. H. VAN DEN HEUVELL te Leiden. Het eerste is uitgegeven door de COMMISSIE TOT REGELING VAN DEZE MASKERADE en geeft zeer duidelijk en

bondig gegevens, waardoor het bestaan der Orde werkelijk aannemelijk wordt gemaakt.

Het tweede bevat genealogische aantekeningen betreffende de Ridders der Orde, samengesteld door L. VAN WELEVELD, waaraan hieronder gegevens door mij ontleend worden.

Resumeerende kunnen wij dus het volgende vaststellen:

Nergens is iets te vinden van het register van Butkens. Noch in de Leenkamer, noch in de Charterkamer, noch bij het Hof te 's-Gravenhage komt het voor. Elders dan in het extract is ook niets van de Orde te vinden, alleen REIGERSBERG noemt in zijn *Kroniek*, uitgegeven in 1551, eenige Edelen en vermeldt daarbij, dat zij Ridders van Sint Jacob waren.

Gaat men de namen der door Floris benoemde Ridders, die Butkens vermeldt, na, dan kunnen volgens van Weleveld de Nederlanders onder hen zonder twijfel in 1279 benoemd zijn. Deze hadden zich toen allen verdienstelijk gemaakt jegens den Graaf en waren trouwe aanhangers van hem.

De aanwezigheid der drie gezanten, resp. van Schotland, Westphalen en Keulen eischt nadere opheldering:

De Orde werd o.a. ingesteld ter eere van het huwelijk van Floris met Beatrix van Vlaanderen. Een halve zuster van deze, Margaretha, was de echtgenoot van Alexander III (niet Hendrik, zooals Butkens hem noemt), Koning van Schotland. Laatste zal zich dus zeker hebben laten vertegenwoordigen bij deze plechtigheid.

Godevart van Boicholt bevond zich aan het hof van Floris V om namens Johan II van Saxen, Hertog van Westphalen, geschillen te regelen, die gerezen waren tusschen den Graaf en Jan van Avesnes, Graaf van

Henegouwen. Kort na de instelling van de Orde is inderdaad een schikking tot stand gekomen.

Hendrik van Hennenberg ten slotte kan als Ridder van het Duitsche Huis ambassadeur geweest zijn van Suffried, Aartsbisschop van Keulen, die Protector was van de Utrechtsche Balie. Floris had reeds eenige jaren te voren een verbond met den Kerkvorst gesloten en voorrechten geschonken aan de Broeders van de Duitsche Orde te Utrecht.

ORDE VAN SINT ANTONIUS EN ORDE VAN DEN TUIN.

I. Orde van Sint Antonius.

Aelbrecht van Beieren³⁾, graaf van Holland, wordt genoemd als stichter van de Orde van Sint Antonius in 1382 ter gelegenheid van een besmettelijke ziekte, die in Henegouwen heerschte en tot welker genezing men bedevaarten maakte naar een kapel aan dezen Heilige gewijd in het bosch van Havré bij Bergen. Waarschijnlijk heeft men hier te doen gehad met een epidemie van roodvonk.

Statuten of andere gegevens bestaan niet, wel vindt men afbeeldingen der Orde op portretten o.a. van Frank van Borsselen en van Jacoba van Beieren.

Het ordeteeken bestaat uit een gouden halsketting, waaraan een T hangt, voorzien van een belletje, een der attributen van den Heilige. De T zou de eerste letter zijn van TEUNIS, den naam in het Vlaamsch van dezen; zij prijkt ook op zijn staf.

In het 1e deel van FRIEDLÄNDER'S „*Altniederländische Malerei*“ komt op plaat LXVI Sint Antonie voor gehuld

³⁾ 1357—1388 als ruwaard, 1388—1404 als graaf.

in een pij, waarop hetzelfde insigne bevestigd is. Het stuk is waarschijnlijk in 1444 door Petrus Christus geschilderd.

Ook familiewapens plachten met de Orde versierd te worden.

II. Orde van den Tuin.

In 1405 zou Willem VI⁴⁾, Hertog van Beieren en Graaf van Holland deze Orde ingesteld hebben bij het beleg van Gasperen, Hagestein en Everstein, welke plaatsen door den Hertog werden ingesloten met heiningen of palissaden, vervaardigd van ineengevlochten wilgetakken, tuinen genaamd.

Aan deze tuinen zou dan de Orde haar naam en versiersel ontleend hebben.

CORNELIS VAN ALKEMADE zegt in „*Munten der Graven van Holland*”, dat Willem in aansluiting aan dit beleg zijn munt met een dergelijken tuin, waarbinnen zijn wapen of dat van het Hollandsche graafschap, deed slaan.

Volgens BARON D'YVOY VAN MYDRECHT, die over de Orde heeft geschreven in de *Verhandelingen der tweede klasse van het Koninklijk Nederlandsche Instituut van Wetenschappen, Letterkunde en Schoone Kunsten* a° 1827, wordt deze tuin op geen enkele grafelijke munt van Holland, te Dordrecht geslagen, aangetroffen, maar uitsluitend op munten door hem en zijn opvolgers als Graven van Henegouwen te Valenciennes vervaardigd, hoewel bij ordonnantie van 22 October 1405 aanmunting van tuynkens ook te Dordrecht, naast Valenciennes, geordonneerd werd. Te Maastricht zijn er wel geslagen.

Ook vindt men nergens het Hollandsche graafschaps-

⁴⁾ 1404—1417.

wapen binnen een tuin op een munt. De tuinen komen dus alleen op Henegouwsche munten voor, worden daarom ook Henegouwsche tuinen of tuynkens genoemd.

Op de te Valenciennes geslagen munten leest men verder: GUILLELMUS DEI GRATIA COMES HANONIAE OF COMES HANONIAE HOLL. ET ZEL.; op die van Dordrecht: GUILL. DUX COMES HOLLANDIAE ET ZEL. De afbeeldingen op de munten geven dus geen uitsluitsel over het stichtingsjaar.

Waarschijnlijk heeft de Orde reeds vroeger bestaan. VAN WIJN (Werken van de Maetschappij der Nederlandsche Letterkunde te Leyden, IVe deel 1779: *Verhandeling over de bellen*) geeft als stichter op Aelbrecht van Beieren, Graaf van Henegouwen en Holland, als jaar van instelling 1382, overeenkomende met de gegevens van de Orde van Sint Antonie.

Willem, bastaardzoon van Hertog Aelbrecht, eerste Heer van Schagen, gestorven in 1473, van wien bekend is, dat hij Ridder van den Tuin was, vertoont op een portret het ordeteeken hangende aan een koord doorvlochten met noeuds d'amour. Dit geschilderde portret is in 1815 door d'YVOY nog op het huis te Schagen gezien. De portretten van dit huis zijn \pm 1880 door den toenmaligen rentmeester van de eigenaresse, de familie d'Oultremont, naar haar adres te Brussel opgezonden.

Op de graftombe van Willem in de kerk te Schagen staat tusschen zijn beeltenis en die zijner vrouw de helm, gedekt door een tuin als helmteeken, waaruit zich een klimmende leeuw verheft: de Henegouwsche leeuw in den Henegouwschen tuin. Dit helmteeken is hem vóór 1404, het overlijdensjaar van zijn vader Aelbrecht, door dezen geschonken, een bewijs te meer, dat de Tuin reeds vóór 1405 bestond.

Ook uit de *Trezoriersrekeningen* is bekend, dat de

Hertog in 1390 aan eenige Friezen „Silveren tuynen” schonk en dat hij in 1391 aan den Hertog van Lancaster vereerde een „Tuyn van Siinre Orde”.

De Orde bestond dus vóór het beleg van Hagestein in 1405.

Wanneer Aelbrecht's zoon Willem VI deze eere teekenen uitgaf, in de Trezoriërsrekeningen met denzelfden naam „Tuyn” aangeduid, placht hij de Orde van een zijner Edelen te nemen en die te schenken aan den nieuwen Ridder, waarna de eerste later een exemplaar ter vervanging ontving. Ook van bovengenoemden bastaard Willem vindt men dit feit vermeld.

Vergelijkt men de beschrijving en de afbeelding van het ordeteeken van Sint Antonie met die van de Orde van den Tuin, dan blijkt dat beide identiek zijn.

Volgens d'Yvoy moet de naam van tuin derhalve niet afgeleid worden van twij en twijnen d.i. inééndraaien, hetgeen betrekking heeft op het gevlochten koord, waaraan de Orde hing of op den tuin in de beteekenis van omheining. Daarenboven bestaan er van het ordeteeken geen afbeeldingen in den vorm van een tuin (deze behoort trouwens ook niet tot de attributen van St. Antonie), dus moet de naam van de Orde afgeleid zijn van dien van den Heilige zelf.

Als bewijs hiervoor voert d'Yvoy aan, dat in de *Trezoriërsrekeningen* de naam gespeld wordt: T^oUYN, T^oUNE, T^oU^oNE, T^oUYN, T^oU^oNE en T^oUYN, hetgeen doet denken aan een verkorting of verbastering van ANTOINE of TEUN. Vooral de o boven de u zou in deze richting wijzen. Waar de u in de rekeningen werkelijk als u uitgesproken wordt, vindt men geen o boven de letter. Verder vindt men elders nog de spelling TWINE en TWI.

Het staat vast, dat Aelbrecht slechts één Orde heeft

ingesteld; deze moet dan wel zijn die van Teun of van Antoine of van Sint Antonie.

Zij werd in Henegouwen gesticht, dus zal de oprichtingsacte wel in het Fransch zijn gesteld geweest en is de verbastering van Antoine in Tuyne wel te verklaren.

Ik heb niet kunnen nagaan of er in het Fransch opgemaakte Trezoriërsrekeningen bestaan, waarin over de Orde wordt gehandeld. Mochten deze gevonden worden, dan zou de hypothese van d'Yvoy bewezen kunnen worden.

Dr. H. J. SMIT, de bewerker van de *rekeningen der Graven en Gravinnen uit het Henegouwsche Huis*, heeft verondersteld, dat de Orde van den Tuin betrekking zou kunnen hebben op de plaats THUIN in Henegouwen, waar de graven gaarne vertoefden, of op THUN L'ÉVÊQUE in Noord-Frankrijk, dat in 1340 door den Graaf van Henegouwen tegen de Franschen verdedigd is en in de rekeningen TUUN en TUNEN wordt genoemd. Noch in „*Jan van Henegouwen, Heer van Beaumont*” door Dr. S. A. WALLER ZEPER ('s-Gravenhage 1914), noch in de „*Chroniques de Froissart*” heb ik iets kunnen vinden, dat daarop zou kunnen duiden.

Zooals ik reeds opmerkte, bestaan van Jacoba van Beieren en Frank van Borsselen portretten, waarop zij versierd zijn met een Orde in den vorm van een T met bel. Er zijn geen portretten van bovengenoemd echtpaar, noch van andere Edelen gevonden, die een ordeteeken vertoonen gelijkend op een tuin, zooals deze als munt- of helmteeken voorkomt.

Ook FRIEDLÄNDER geeft in „*Altniederländische Malerei*” (I. 1923) op plaat XXXIX het portret van een man, die de Orde draagt aan een gevlochten koord om den hals. Het schilderstuk wordt toegeschreven aan Jan van Eyck, die tusschen 1422 en 1425 in den Haag werkte voor Jan

van Beieren. Het portret kan dus uit dezen tijd stammen en een der edelen van de hofhouding voorstellen.

Aan de hand van de literatuur over beide Orden zou men dus kunnen aannemen, dat zij identiek zijn en dat men moet spreken van de Orde van Sint Antonius of die van den Tuin.

Men kan de Orde beschouwen als een Huisorde. Zij werd toch blijkens de personen, aan wie zij verleend werd (leden van het huis van Beieren: verwanten van Aelbrecht en diens nakomelingen Willem, Jan en Jacoba; beambten van het gravelijk huis; vreemde vorsten en edelen) als zoodanig gebruikt en niet als belooning van dappere daden in den oorlog:

ORDE VAN HET GULDEN VLIES.

De geschiedenis van deze Orde is ons volledig bekend en zoo vaak geschreven, dat ik slechts enkele feiten wil vermelden, voor zoover ze betrekking hebben op de Nederlanden. Daarbij geeft de „*Verhandeling over de Ridder-Orde van het Gulden Vlies*” door Mr. W. F. ROËLL in 1831 gepubliceerd in de „*Verhandelingen der Tweede Klasse van het Koninklijk-Nederlandsche Instituut van Wetenschappen, Letterkunde en Schoone Kunsten, vijfde deel*”, interessante gegevens over de rechtmatige uitoefening van het Grootmeesterschap der Orde en dient zij mij als leidraad.

Zij is dan ingesteld te Brugge door Philips de Goede als Hertog van Bourgondië (1419—1467) op den 10 Januari 1429 volgens den toen gebruikelijken hofstijl, waarbij het jaar met Paschen begon; naar den gewonen stijl had de instelling in 1430 plaats en wel ter gelegenheid van Philips' huwelijk met Elisabeth, Infante van Portugal, zooals blijkt uit den aanhef der Statuten, in 1431 te

Rijssel vastgesteld. Philips de Goede verhief zich zelf tot eersten Grootmeester, op te volgen door de latere Hertogen van Bourgondië en stelde 30 Ridders aan.

Wel bestond toen nog de Orde van Sint Antonie door Aelbrecht van Beieren ingesteld, maar het is wel zeker, dat Philips een eigen orde wilde bezitten, nu hij als Hertog van Bourgondië regeerde over het Graafschap van dien naam (Franche Comté, Artois, Namen en Vlaanderen), en de Staten van Jacoba van Beieren ook onder zijn gezag zouden komen. In 1428 toch had Philips met de Gravin een verdrag gesloten, waarbij hem de regeering over haar landen was toegestaan, en, mocht zij kinderloos komen te overlijden, hij haar opvolger zou worden. De afstand van Henegouwen, Holland, Zeeland en Friesland vond in 1433 plaats ⁵⁾.

De strekking van deze in Vlaanderen gestichte Orde was in de eerste plaats een religieuze:

„Pour maintenir de Dieu la Maison
J'ai mis sus l'Ordre de la Toison”.

Zij werd dus gesticht tot eer van het Opperwezen, dan tot verdediging, uitbreiding en handhaving van het Christelijk geloof, verder tot uitbreiding van het Ridderdom, tot bevordering van de rust en den voorspoed van den Staat, als mede ter opwekking tot deugden en goede zeden.

De naam van de Orde moet ontleend zijn aan de geschiedenis van het vlies van Jason, den aanvoerder der

⁵⁾ Misschien is als voorlooper van de Orde van het Gulden Vlies nog te beschouwen de door Jan zonder Vrees gestichte Orde van de Schaaf, die echter als een Huisorde moet opgevat worden. Zie Prof. Jhr. J. Six: *De Orde van den Knoestigen Stok en van de Schaaf*, in *Mededeelingen der Koninklijke Akademie van Wetenschappen, Afdeling Letterkunde*, deel 58, serie B, n°. 3. Amsterdam 1924.

Argonauten. Men vindt echter ook op gobelins bij de ridderfeesten gebruikt de geschiedenis van de schapenvacht van Gideon afgebeeld, zoo b.v. in 1431 bij het eerste ordefeest te Rijssel. Kanselier van de Orde was immers een Bisschop, die waarschijnlijk den heidenschen oorsprong van den naam der Orde in een oud-testamentischen heeft willen veranderen.

Bij een later gehouden Kapittel te Rijssel en bij dat te 's-Gravenhage zijn de afbeeldingen van het Colchische vlies weer in gebruik geweest.

Ook het devies der Orde: *PRETIUM NON VILE LABORVM* past beter bij het Argonautenvlies dan bij dat van Gideon.

Verder schijnt Philips bij de instelling der Orde reeds het plan gekoesterd te hebben een kruistocht naar Syrië uit te rusten, waarbij de tocht van Jason als voorbeeld kan zijn gekozen.

Karel de Stoute (1467—1477) verwierf als opvolger van zijn vader het Grootmeesterschap der Orde. Diens eenige dochter Maria (1477—1481) huwde met Aarts-hertog Maximiliaan van Oostenrijk. Volgens art. 65 der Statuten werd deze benoemd tot waarnemer van het Grootmeesterschap, tot zijn zoon Philips de Schoone meerderjarig geworden zou zijn. Op zijn beurt nam hij met de regeering over zijn moeders landen het Grootmeesterschap over en heeft het 12 jaren bekleed (1494—1506).

Na den dood van Karel den Stoute eigende Lodewijk XI van Frankrijk zich volgens de Salische wet het hertogdom met het graafschap Bourgondië toe, maakte echter geen aanspraak op het Grootmeesterschap der Orde, beschouwde laatste als een Zuid-Nederlandsche instelling.

Philips de Schoone, die door zijn huwelijk met een dochter van Ferdinand van Arragon en Isabella van

Castilië de Spaansche kroon verwierf, heeft de kapittels ook steeds in Nederlandsche steden gehouden en uitsluitend Nederlandsche Edelen in de Orde opgenomen.

Zijn zoon Karel V (1506—1555) bracht het aantal Ridders van 30 op 50, benoemde ook Spaansche Edelieden in de Orde en heeft één Kapittel in Spanje doen houden.

Philips II (1555—1581) bracht weer veranderingen aan: het aantal Spaansche Ridders werd uitgebreid, nadat hij tijdens het 22e kapittel den 30 November 1556 te Antwerpen als Grootmeester geïnstalleerd was. In 1559 werd nog het laatste Ridderfeest in de Nederlanden, te Gent, gehouden, maar verbitterd door de onlusten tegen zijn gezag, vertrok de Koning naar Spanje en liet hij de Orde als behorende tot de Spaansche kroon voortbestaan.

In 1572 verkreeg hij van Paus Gregorius (de statuten der Orde waren onderworpen aan een pauselijke bekrachtiging) het recht buiten het kapittel de benoemingen te doen. Tevoren toch werden de Ridders door het kapittel bij meerderheid van stemmen gekozen.

Door het vertrek van den Grootmeester konden deze kapittels niet meer in de Nederlanden gehouden worden. Philips, die de Orde als een instelling van deze landen beschouwde, moest dus wel een pauselijke machtiging vragen om zelf benoemingen te kunnen doen, waardoor de Orde een Spaansch karakter kreeg. De kapel werd te Madrid gevestigd, alle plechtigheden daar gevierd. Het aantal leden der Orde werd onbepaald in getal.

Paus Clemens VIII verleende Philips later weer een dergelijke dispensatie en toen laatste afstand deed van de regeering over de Nederlanden ten gunste van zijn dochter Isabella, behield hij zich in 1598 uitdrukkelijk het

recht op het Grootmeesterschap van het Gulden Vlies voor. In hetzelfde jaar overleed hij.

De opvolger van Philips werd ten slotte door een bul van Paus Paulus V voor zijn leven lang gemachtigd buiten medewerking van het kapittel de benoeringen in de Orde te doen. Zij had van toen af haar Nederlandsch karakter geheel verloren.

De kapittels vóór Philips vertrek gehouden, zijn de volgende geweest:

1431 Rijssel, 1432 Brugge, 1433 Dijon, 1435 Brussel, 1436 Rijssel, 1440 St. Omer, 1445 Gent, 1451 Bergen, 1456 's-Gravenhage, 1461 St. Omer, 1468 Brugge, 1473 Valenciennes, 1478 Brugge, 1481 's-Hertogenbosch, 1491 Mechelen, 1501 Brussel, 1505 Middelburg, 1516 Brussel, 1518 Barcelona, 1531 Doornik, 1546 Utrecht, 1556 Antwerpen, 1559 Gent.

Op het 22ste Kapittel te Antwerpen is Prins Willem van Oranje tot Ridder van het Gulden Vlies benoemd. Van Loon geeft hierop twee legpenningen: v. L. I pag. 12 op het kapittel zelf, v. L. I. pag. 13 op de benoeming van Willem van Oranje.

De vraag doet zich nu voor: was Philips wel gerechtigd tot de maatregelen, die hij met betrekking tot de Orde getroffen heeft? De Orde was een Nederlandsche instelling, had dus moeten blijven behooren tot dit land, dus tot de Zuidelijke d.i. Spaansche Nederlanden met den Spaanschen Koning als Grootmeester. Philips en zijn opvolgers hadden dus niet het recht haar tot een Spaansche Orde te maken.

Toen Karel II als Koning van Spanje in 1700 overleed zonder kinderen na te laten, ontstond de Spaansche Successie oorlog (1701.—1714).

Bij den vrede kreeg de keizer van Oostenrijk (Roomsche keizer) Karel VI de Zuidelijke Nederlanden, voortaan Oostenrijksche Nederlanden geheeten. Hij moest daarbij afstand doen van den titel van Koning van Spanje, dien hij aangenomen had, ten behoeve van Philips van Anjou, maar behield dien van Grootmeester der Orde van het Gulden Vlies, dien hij zich ook toegeëigend had, terwijl hij zelfs de eigendommen van de kapel der Orde naar Weenen had laten overbrengen. Bij den vrede mocht Karel met recht deze waardigheid aanvaarden en hield de aanspraak van de Spaansche koningen op de Orde op.

Zooals reeds vroeger opgemerkt is, behoort een Orde niet aan een regeerend vorst, maar aan het land, welks instelling zij is.

Een vorst kan, zelfs al regeert hij niet of niet meer, uitsluitend over een Huisorde beschikken.

Toen onze Koning Willem III overleed, kwam het Groothertogdom Luxemburg aan een anderen tak der Nassau's. Terecht bleef de Orde van de Eikenkroon, door Willem II in 1842 als Luxemburgsche instelling gesticht, behooren tot het Groothertogdom en heeft Koningin Wilhelmina daarop geen rechten laten gelden.

Philips V van Spanje heeft met dezen regel na de vredes van Rastadt en van Baden geen rekening gehouden, maar heeft het Gulden Vlies als Spaansche Orde laten voortbestaan.

Merkwaardig is, dat na 1714 het lidmaatschap van het Spaansche Gulden Vlies steeds hooger gewaardeerd is dan dat van het Oostenrijksche. De traditie leeft voort bij den onrechtmatigen Spaanschen tak, die als voortzetting van de oude Orde beschouwd bleef.

De geschiedenis der Orde gaat verder: In 1797 kwamen de Oostenrijksche Nederlanden bij het traktaat van

Campo-Formio aan Frankrijk. Nu verviel eigenlijk ook de Oostenrijksche waardigheid in zake de Orde, en kon de Fransche Republiek haar rechten er op doen gelden. Deze liet zich echter, gebaseerd op Vrijheid, Gelijkheid en Broederschap, op het gebied van Ridderorden niets gelegen liggen.

De 1e Consul der Republiek werd keizer der Franschen. Als heerscher over Oostenrijk, Spanje en de Zuidelijke Nederlanden, greep Napoleon terug naar de oude Orde en stichtte in 1809 de Orde der Drie Gulden Vliezen, een zuiver militaire instelling, die echter zonder gevolg gebleven is, omdat hij, toen hij dong naar de hand van Maria Louise in 1810, zijn a.s. schoonvader, den Keizer van Oostenrijk, hiermede kwalijk welgevallig kon zijn.

De voormalige Spaansche, daarna Oostenrijksche, later Fransche Nederlanden kwamen in 1815 aan Willem van Oranje-Nassau, en daardoor is deze als koning over die gewesten de aangewezen Grootmeester van het Gulden Vlies geworden. Z.M. heeft geen gebruik van deze rechten gemaakt, maar bij de instelling van de Militaire Willemsorde hierop wel bedoeld, toen hij in het ridderteeken opnam den gouden vuurslag en het Bourgondische kruis, beide onderdeelen van de versierselen der Orde.

Merkwaardig is, dat de Koning op 23 November 1816 te Brussel het Ridderschap in de Orde van den Koning van Spanje heeft willen aanvaarden, zeer tot ongenoegen van den Oostenrijkschen gezant, die zich niet kon verklaren, hoe deze Vorst, die zelf over het Gulden Vlies rechtens kon beschikken, dit van een ander aannam. Vermoedelijk heeft de Koning de Orde geaccepteerd als een persoonlijk blijk van hoffelijkheid van den Spaanschen vorst jegens hem en niet in zijn kwaliteit van regeerder over de Nederlanden.

De Zuidelijke Nederlanden zijn weer aan de kroon van Neerland's koning ontvallen. De Belgische koningen volgden Willem I op als de rechtmatige bezitters van het Grootmeesterschap, maar ook deze hebben geen gebruik van hun rechten gemaakt, tenzij zij ook in eenige decoraties vuurslag en Bourgondische kruis hebben overgenomen.

Het Oostenrijksche, het Spaansche vorstenhuis is verdwenen, de Orde van het Gulden Vlies wordt niet meer verleend, alleen de Koning der Belgen zou dit pretium non vile laborum nieuw leven kunnen schenken.

Amsterdam, 1941.

Dr. W. F. BAX.

LITERATUUR:

W. H. J. VAN WESTREENEN: *Essai historique sur les anciens ordres de chevalerie, institués dans les Pays-Bas.* 's-Gravenhage 1807.

Q.N. *Twee brieven over de Ridderorde van Sint Jacobs Broederschap.* Algemeene Kunst- en Letterbode 1826, n° 25 en 38.

Q.N. De Weegschaal 1826, n°. 9.

A—Z. Algemeene Kunst- en Letterbode 1826, December-nommer.

F. G. BARON VAN LYNDEN: *Twee brieven over de Ridderorde van St. Jacobsbroederschap, ingesteld door Floris V, Graaf van Holland, waarbij gevoegd is eene verdediging van de eer van Christophorus Butkens, en van zijn werk: Annales de la Maison de Lynden.* 's-Gravenhage en Amsterdam, 1827.

MAX. L. BARON D'YVOY VAN MYDRECHT: *Voordragt van* — schrijver der twee brieven, geteekend Q.N. in den Algemeenen Kunst- en Letterbode van 1826, n° 25 en 38, nopens in dat weekblad, in de Weegschaal n° 9 voor 1826, en in de onlangs uitgegeven twee brieven over de Ridderorde van St. Jacobs Broederschap, tegen gemelden schrijver, zoo vóór als nadat deze zich bekend gemaakt had, geschreven is geworden door F. G. Baron van Lynden van Hemmen. 's-Gravenhage en Amsterdam, 1828.

F. G. BARON VAN LYNDEN VAN HEMMEN: *Kort antwoord* op de Voordragt van den Heer MAX. L. Baron d'Yvoy van Mydrecht. 's-Gravenhage en Amsterdam, 1828.

A. BEELOO: *De instelling van de Orde van Sint Jacob* door Graaf Floris V van Holland in den jare 1279. Amsterdam 1845.

L. VAN WELEVELD: *Beknopte genealogische aantekeningen* betrekkelijk de Hollandsche Edelen, welke bij de instelling der Ridderorde van St. Jacobs Broederschap door Graaf Floris V tot Ridder zijn geslagen. Leyden, 1845.

COMMISSIE TOT REGELING DER MASKERADE: *Ophelderingen* betreffende de Maskerade, voorstellende: den optogt van Floris V met de pas geslagen St. Jacobsridders, naar het door hem, bij de instelling dier Orde, gegeven tournoi, te 's-Hage, in het jaar 1279. Uitgegeven van wege de Commissie tot regeling der maskerade. 8 Februarij 1845. Leyden, 1845.

BARON D'YVOY VAN MYDRECHT: *Verhandeling* ten betoog, dat er in Holland, ten tijde van Willem VI, Graaf van Holland, geene ridderorde van den Tuin is ingesteld, noch akdaar of elders immer bestaan heeft. (Kon Ned. Insti-

tuut van Wetenschappen, Letterkunde en Schoone Kunsten, vierde deel). Amsterdam, 1827.

H. BARON COLLOT D'ESCURY: *Hollands Roem in Kunsten en Wetenschappen*, Ite Deel. 's-Gravenhage en Amsterdam, 1825.

G. L. DE ROCHEMONT en J. BISCHOFF: *Geschiedkundige beschrijving* der oudere en nieuwere, thans bestaande Ridderorden, zoo in als buiten Europa. Amsterdam, 1843.

MR. W. F. BARON ROËLL: *Verhandeling over de Ridderorde van het Gulden Vlies* (Kon. Ned. Instituut van Wetenschappen, Letterkunde en Schoone Kunsten, vijfde deel). Amsterdam, 1831.

H. BARON KERVYN DE LETTENHOVE: *La Toison d'or*. Brusel, 1907.

A. C. SNOUCKAERT VAN SCHAUBURG: *De Orde van het Gulden Vlies*. 1888.

DE GHELLINCK DE VAERNEWYCK: *La Toison d'Or*. 1908.

L. DE REIFFENBERG: *Histoire de l'Ordre de la Toison d'or*. 1850.

L. LARCHEY: *Ancien Armorial équestre de la Toison d'or et de l'Europe au 15me siècle*. H. S. facs. uitgave, 1890.

J. MAURICE: *Le blason des armoiries de tous les Chevaliers de l'Ordre de la Toison d'or*.

WAPENBOEK van eenige *vliesridders* en van meest *Hollandsche Edelen* door WILLEM JACOBSZ. GLAESMAECKER, glaszchilder in den Haag; samengesteld vóór 1565 (Hooge Raad van Adel, 's-Gravenhage).

LIVRE DES ORDONNANCES de lordre de la thoison dor. H. S. 15e eeuw. (Nationale bibliotheek).

WAPENBOEK met portretten der *Ridders van het Gulden Vlies*. H. S. 15e eeuw. (Nationale bibliotheek).

WAPENBOEK der *Ridders van het Gulden Vlies* van 1431—1598. H. S. begonnen in 1556 (Nationale bibliotheek).

STATUTEN of ORDONNANTIËN van de *Orde van het Gulden Vlies* (Fransche text) H. S. 1548. (Huisarchief Oranje-Nassau).

HISTOIRE ARMORIALE des très illustres *chevaliers de l'Ordre de la Toison d'or* par CORNEILLE MARTIN. Zélandois. H. S. 1579. (Huisarchief Oranje-Nassau).

La chevalerie de la Toison d'or par CORNELIS MARTIN, Zélandois (Tholen). H. S. 1580. (Huisarchief Oranje-Nassau).

DE CATALOGUS DER GENEALOGISCH-HERALDISCHE TENTOONSTELLING (Mei 1933, 's-Gravenhage) geeft nog eenige *Vlies-ridderboeken* en een Beschrijving van een *Kapittel van het Gulden Vlies* te 's-Hertogenbosch (pag. 142).

